

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆԽՈՆՋ ԶԱՀԱԿԻՐԸ

(ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Վ. Միքայելյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ)

Բացառիկ երևույթ է, որ մեկ անհատի մեջ միավորվեն մարդու, գիտնականի և քաղաքացու անանց որակները և այս ամենը՝ միասին և միաժամանակ, նրա ողջ երկրային կյանքում: ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Վարդգես Ալեքսանի Միքայելյանը, որի ծննդյան 100-ամյակը լրանալու առթիվ են գրված այս տողերը, այդպիսի եզակի անհատներից էր: Եվ մեզ՝ նրա կրտսեր գործընկերների և աշակերտների համար շատ դժվար է այսօր, տարիների հեռավորությունից նախապատվություն տալ նրա գործունեության մեջ սերտաճած այդ որակներից որևէ մեկին, որովհետև նա այդ բոլորը շոայլորեն ի հայտ էր բերում ամենուրեք՝ միայն իրեն հատուկ

շիտակությամբ ու անմիջականությամբ:

Վարդգես Ալեքսանի Միքայելյանը ծնվել է 1924 թ. դեկտեմբերի 5-ին, ՀԽՍՀ Աշոցքի շրջանի Ղազանչի գյուղում: 1941 թ. միջնակարգ դպրոցն ավարտելուց հետո, որպես ուսուցիչ, աշխատել է շրջանի Քեֆի և Քոռաղբյուր գյուղերում: Ապա զորակոչվում է և 1942-1947 թթ. ծառայում խորհրդային բանակում, մասնակցում Հայրենական մեծ պատերազմին՝ պարգևատրվելով շքանշաններով ու մեդալներով: Զորացրվելուց հետո սովորում է Երևանի պետհամալսարանի միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետում և 1952 թ. ավարտում գերազանցության դիպլոմով: Նույն թվականին ընդունվում է ԵՊՀ-ի ասպիրանտուրան: Այն ավարտում է 1955 թ. և պաշտպանում թեկնածուական ատենախոսություն՝ «Գյուղացիության դրությունը և գյուղացիական ելույթները Հայաստանում 1918-1920 թթ.» թեմայով: Նրա ինքնատիպ գրելաոճի ձևավորման գործում արգասավոր են եղել 1955-1959 թթ. «Սովետական Հայաստան» ամսագրի խմբագրությունում աշխատանքի տարիները: Պատմաբանի գիտագործնական աշխատանքի օրրան է դառնում Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան, որտեղ նա գործունեություն է ծավալում 1960-ական թվականների սկզբից. 1960-1972 թթ. Պատմության ինստիտուտում՝ որպես ավագ գիտական աշխատող, 1988 թ.՝ բաժնի վարիչ: Պատմական գիտությունների դոկտոր է 1965 թ. («Նրիմի հայկական գաղութի պատմություն» թեմայով), պրոֆեսոր՝ 1978 թ., ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս՝ 1996 թ.: Մահացել է 2005 թ. մարտի 31-ին:

Ակադեմիկոս Միքայելյանի գիտական գործունեությանը բնորոշ են բազմակողմանիությունը, գլխավորն ու էականը տեսնելու, նորն զգալու և նորի հետ քայլելու կարողությունը, պատեհապաշտությունից հեռու մնալու հաստատականությունը:

Վաստակաշատ հայագետի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը լայն և ընդգրկուն է եղել՝ ներառելով հայ ժողովրդի նոր ու նորագույն շրջանների պատմության բազմաբնույթ հարցեր: Նա առաջիններից մեկն էր, որ գիտակցելով հայ գաղթավայրերի պատմության ուսումնասիրության կարևորությունը, հետազոտության թեմա ընտրեց հայկական գաղթավայրերի ուսումնասիրությունը: Վ. Միքայելյանի վաստակը հատկապես անգնահատելի է միջնադարի ամենախոշոր հայ գաղութի՝ Ղրիմի ուսումնասիրման բնագավառում: 1964 թ. լույս տեսավ գիտնականի «Ղրիմի հայկական գաղութի պատմություն» առաջին գիրքը: Այնուհետև իրար հաջորդեցին Ղրիմի հայկական գաղթօջախների պատմության ուսումնասիրությանը նվիրված հաջորդ մենագրությունները. 1970-ին հրատարակեց «Ղրիմի հայկական գաղութի պատմություն (1801-1917)» աշխատության 2-րդ գիրքը, 1974-ին՝ «На крымской земле», 1989-ին՝ «Ղրիմահայոց պատմություն» և 2004-ին՝ «История крымских армян» (Симферополь). Ըստ էության, նույն թեմայի շարունակությունն էր 1979 թ. լույս տեսած՝ պատմաբանի «Ծովակալ Լ.Մ. Սերեբրյակով (Ղազար Մարկոսի Արծաթագործյան: Կյանքն ու գործունեությունը)» աշխատությունը, որտեղ լուսաբանվում է հայ ծովակալի առաջնակարգ տեղն ու դերը ռուսական սևծովյան նավատորմի պատմության մեջ, հատկապես Ղրիմի պատերազմի ընթացքում:

Նկատենք, որ դրիմահայոց պատմությանը նվիրված գրքերով Վ. Միքայելյանը նաև վերհանել է հայ ժողովրդի միջազգային կապերի պատմությունը: Այս առումով խոշոր արժեք ունեն «Հայ-իտալական առնչություններ, ջենովական փաստաթղթերը դրիմահայերի մասին» (1974 թ.) ժողովածուն և «Ղրիմահայ գաղութը Արևելք-Արևմուտք հարաբերությունների ոլորտում (13-18-րդ դարեր)» (2000 թ.) մենագրությունը:

Հետագա տարիներին ևս Վ. Միքայելյանը շարունակել է ուշադրության կենտրոնում պահել հայ գաղթավայրի պատմությունը: Նրա նախաձեռնությամբ և խմբագրությամբ նախապատրաստվել ու հրատարակվել է «Հայ գաղթաշխարհի պատմության» եռահատորը:

Անվանի պատմաբանի գիտական ուսումնասիրության մյուս կարևոր ոլորտը, որտեղ նա մեծ ներդրում ունի, Հայաստանի հետ Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման ուղղությամբ անգնահատելի ծառայությունն է: 1960-ական թվականների վերջերից Վ. Միքայելյանն Արցախյան հիմնահարցի արդար լուծման գործուն սատարողներից էր, այն սակավաթիվ պատմաբաններից, որոնք խոսքով ու գրչով աշխատում էին հանրությանը ներկայացնել այդ խնդրի սկզբնավորման հանգամանքներն ու հետևանքները: Այս առումով չծավալվելով հանդերձ՝ նկատենք. բոլորին է հայտնի, որ Արցախյան շարժման վերելքի օրերին՝ 1988 թ. մարտի 2-ին, Երևան ժամանած ԽՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղարներ Ա. Լուկյանովին և Վ. Դուգինին հանձնված Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ գիտական

միակ փաստաթուղթը Վ. Միքայելյանի շարադրած բովանդակալից ու հիմնավոր տեղեկանքն էր: Պատմագիտական այս խիստ արժեքավոր փաստաթուղթը՝ «Некоторые вопросы истории Нагорного Карабаха» վերնագրով և մասնակի լրացումներով (անվանի պատմաբան Լ. Խուրշուդյանի հեղինակակցությամբ) լույս տեսավ ՀԽՍՀ ԳԱ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի 1988 թ. 4-րդ համարում: 1992 թ. տպագրվեց «Нагорный Карабах в 1918-1923 гг.: Сборник документов и материалов» խորագրով ժողովածուն, որի կազմողների ղեկավարը, պատասխանատու խմբագիրը և ընդարձակ ներածության հեղինակը կրկին այս հիմնահարցի հեղինակավոր գիտակ Վ. Միքայելյանն էր:

Ակադեմիկոսն անուրանալի ավանդ ունի Հայկական հարցի և Օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության բնագավառում: Գերմաներենի իմացությունը նրան հնարավորություն տվեց 1989 թ. մեկնել Բոնն՝ գերմանական արխիվներում Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ նյութերի ուսումնասիրության համար: Կարճ ժամանակամիջոցում նա ժողովեց ավելի քան 3500 արխիվային միկրոկադրեր, որոնցից 1000-ից ավելին տեղ են գտել 1995-ին նրա կազմած «Армянский вопрос и Геноцид армян в Турции (1913-1919). Материалы Политического архива м-ва иностранных дел кайзеровской Германии» վերնագրով ժողովածուում՝ իր առաջաբանով, ներածությամբ և հմտալի ծանոթագրություններով: Ինչպես իրավացիորեն նկատվել է, Վ. Միքայելյանին տքնաջան, պատասխանատու և հայրենասիրական այս գործին մղել է այն իրողությունը, որ թուրքական կառավարող շրջանները, պաշտոնական և ոչ պաշտոնական պատմագրությունը, քարոզչական ողջ մեքենան ջանում էին (այսօր ևս՝ առավել ճիգերով ու ցինիզմի հասնող անդրդվելիությամբ) «ապացուցել», որ Օսմանյան կայսրությունում հայերի ցեղասպանություն չի եղել:

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտը հիշյալ ժողովածուն 2004 թ. հրատարակեց գերմաներեն՝ "Die armenische Frage und der Genozid an den Armeniern in der Türkei (1913-1919). Dokumente aus dem politischen Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes. Zusammengestellt und eingeleitet von Prof. Dr. Wardges Mikaeljan" վերնագրով (ավելի քան 40 մամուլ):

Նկատենք նաև, որ 1980-ական թվականներից Վ. Միքայելյանը տասնյակ հոդվածներ, գրքեր է հրատարակել, ժողովածուներ կազմել Հայոց ցեղասպանության մասին, այն ժխտողների ու կեղծարարների դեմ: Այսպես, 1991 թ. նա հրատարակեց «Генрих Фирдюхер. Армения, 1915. Уничтожение Турцией культурного народа», 1997-ին՝ «Գերմանացի դիվանագետները հայոց ինքնապաշտպանական մարտերի մասին (1915)» գրքերը և այլն:

Ակադեմիկոս Վ. Միքայելյանը գիտական արդյունավետ աշխատանքը զուգակցել է գիտախմբագրական-գիտակազմակերպչական եռանդուն գործունեությանը: Խմբագրական-հրատարակչական աշխատանքը նրա համար տարերք էր, ինքնաբերական ձվիրում: Ինչպես ասվեց, դեռևս 1955-1959 թթ. աշխատել է «Սովետական Հայաստան» ամսագրի խմբագրությունում: Երկար տարիներ՝ 1972-1987 թթ., եղել է ՀԽՍՀ ԳԱ ավագագույն՝ «Լրաբեր հասարակական գիտույթ»

յունների» ամսագրի գլխավոր խմբագիրը: Նրա խմբագրության ժամանակաշրջանում էր, որ «Լրաբերը» ձեռք բերեց արդիական ակադեմիական հրատարակության այն լավագույն և մասնագիտական որակները, որոնք այսօր ևս հարատևում և հաջողությամբ զարգացվում են այդ հանդեսի խմբագրության կողմից:

1989-1990 թթ. Վ. Միքայելյանը հիմնադրեց և խմբագրեց «Գոյամարտ» շաբաթաթերթը, որի առաջնահերթ խնդիրը պատմահայրենասիրական բնույթի հարցերի և Արցախյան հիմնախնդրի լուսաբանումն էր:

1999 թ. Վ. Միքայելյանը նշանակվում է հայագիտական ու հասարակագիտական մեծ համբավ ունեցող ՀՀ ԳԱԱ «Պատմաբանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագիր: Իր համարձակ, նախաձեռնողական քայլերով նա հանդեսի հեղինակությունը մի նոր մակարդակի բարձրացրեց: Այս բոլոր պարբերականներում Վ. Միքայելյանը հանդես է եկել և՛ որպես խմբագիր, և՛ որպես ակտիվ հեղինակ:

ՀՀ ԳԱԱ վերոհիշյալ երկու հանդեսներն էլ առ այսօր շարունակում են ընթանալ այն մնայուն և անկորնչելի արժեքներով, որոնք հարստացրել և իբրև ժառանգություն է փոխանցել Վ. Միքայելյանը՝ թողնելով իր անջնջելի հետքը հայ գիտական լրագրության պատմության մեջ:

Վ. Միքայելյանի գործունեության մեջ նշանակալի տեղ է գրավել նաև մանկավարժական աշխատանքը. շուրջ երկու տասնյակ տարի հատուկ դասընթացներ է վարել Երևանի Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի պատմաաշխարհագրական ֆակուլտետում: Նրա ղեկավարությամբ պաշտպանվել է ավելի քան մեկ տասնյակ թեկնածուական ատենախոսություն:

Հավելենք, որ վաստակաշատ հայագետը գործուն մասնակցություն է ունեցել նաև «Հայկական Սովետական Հանրագիտարան»-ի ստեղծման գործում, եղել է հանրագիտարանի կազմկոմիտեի անդամ, իսկ հետագայում՝ գիտաճյուղային խորհրդի անդամ:

Իրավամբ, ականավոր պատմաբանը գիտական-խմբագրական տարիների իր տքնաջան և շնորհակալ գործունեությամբ, պատմության ու բանասիրության խոր իմացությամբ և նուրբ դիտողականությամբ միշտ կիիշվի հայագիտության մեջ:

Ակադեմիկոս Վարդգես Միքայելյանը մեր ժողովրդի նվիրյալ այն զավակներից էր, որը ոչ միայն իր գիտական անուրանալի վաստակով, խմբագրական-հրատարակչական, գիտամանկավարժական եռանդուն գործունեությամբ, այլև մարդկային ու քաղաքացիական հարուստ նկարագրով իր ուրույն և մշտամնա տեղն ունի մեր երախտավորների շարքում:

ԱԼԲԵՐՏ ԽԱՌԱՏՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր
alkhar39@mail.ru

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր
patmhandes@rambler.ru